

**GRÓF TISZA ISTVÁN BEFOLYÁSA
A VILÁGHÁBORÚS HADVEZETÉSRE**
ELSŐ HADI ÉV (1914 AUGUSZTUS—19x5 MÁJUS)

AKÉRDÉS AZ, mely most minket érdekel, hogy Tisza István gróf kemény egyénisége a világháborús időszak katonai eseményeknek irányításában érvényesült-e, és ha igen, mennyire? A feleletet erre a kérdésre az ő világháborús levelei alapján kíséreljük megadni. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy ezek a levelek, amellet, hogy a magyar nemzet legválságosabb korszakának bel- és külpolitikai háttérét tárják elénk, a hadvezetés nézőszögéből is rendkívül tanulságosak. Megmutatják, hogy a nagy államférfiu felelőssége tudatában állandóan iparkodott a hadi célok meghatározására és a hadműveletek tervezésére befolyást venni és hogy ebben a munkájában rendkívüli nehézségekbe ütközött.

A világháború kitörése előtt katonai körökben az a felfogás uralkodott, hogy a hadviselés a vezérkar dolga és hogy ebbe polgári részről beleszólásnak helye nincs. A vezérkar a külpolitikai tényezők meghallgatása nélkül tette meg hadi előkészületeit és forralta ki a haditervet. Mindezekben a munkákban az a felfogás vezérelte, hogy teljesen szabad keze van. A vezérkar mentségére szolgálhat az, hogy az alkotmányos monarchia 1914-ben kezdte meg első — egyben utolsó — háborúját, nem volt tehát előzmény a hadvezetés és az alkotmányos külpolitika együttműködésére. A boszniai okkupáció katonai teljesítmény szempontjából nem volt háború, hanem megszállás, amelynél végrehajtás közben külpolitikai kérdések nem merültek fel. A régebbi háborúk (1859, 1864, 1866) idején alkotmányos külpolitikai tényezők a vezérkar dolgába nem avatkozhattak, mert ilyen tényezők nem is voltak. A hadviselés az abszolutizmus idejében valóban csak katonai ügy volt. De megváltozott a helyzet, mikor a külpolitika intézését a népképviselőnek felelős egyének vették át.

Tisza István számolt ezzel a helyzettel s ezért a vezérkar módszere ellen még a hadműveletek megkezdése előtt erélyesen állást foglalt, amint ezt a katonai irodához augusztus 9-én intézett levele bizonyítja. Olvashatjuk ebből azt a követelését, hogy a katonai helyzetről és nagy vonásokban a tervezett hadműveletekről tájékoztassák^nert egyébként a katonai és a külpolitikai ténykedésben az összhangot helyreállítani nem lehet. Ez a levél egyben elárulja azt is, hogy a monarchia polgári vezetői a hadi előkészületekről vagy mit sem tudtak, vagy legalább is kevesebbet, mint amennyit az ellenséges vezérkarok ezen a téren felőlünk ismertek. Augusztus 9-től kezdve Tisza István sohasem mulasztotta el, hogy reá ne mutasson azokra a külpolitikai helyzetből eredő viszonyokra, amelyek a hadsereg alkalmazásának módját kény-

szerítő erővel szabályozzák. Ebben az irányban a királynak, a hadsereg-főparancsnokságnak és a külügyminiszternek időnként konkrét javaslatokat is tett. Sőt tovább is ment. Maga is megítélte katonai nézőszögből a hadi helyzetet és haditerveket ajánlt. Itt is megnyilatkozott benne a lángész. Elgondolásai ugyanis hadművelleti téren is olyan helyesek voltak, hogy jogosan állíthatjuk: *ebben a nagy magyar politikában nagy hadvezér veszett el.* Azok a kedély- és jellemtulajdonságok, amelyeket a jó katonától megkövetelünk, Tisza Istvánban hiánytalanul megvoltak. Minden cselekedetében az eszményi magyar katonatípus tükröződött vissza. Leveleiből kiolvasható hadvezetési gondolatai pedig azt tanúsítják, hogy megvolt benne az ösztönös hadvezért képesség is, amit Hunyady Jánosban, Zrínyi Miklósban és Görgey Artúrban annyira megcsodálunk. Világosan felismerte a nagy hadihelyzetek fény- és árnyoldalait és pár rövid mondatban világosan megmondta, hogy mi volna ennek alapján a legcélszerűbb katonai teendő. De hogyan hallgathatott volna reá a hadviselés terén való kizárólagos illetékesség hagyományában nevelkedett, misztikus tudományára büszke vezérkar?

Tisza István leveleinek tanulmányozása közben önkénytelenül is felmerül a gondolat, hogy ha a jó sors non a miniszterelnöki székbe ülteti, hanem a magyar hadak élére állítja, ő lehetett volna az a kemény katona, aki az eseményeknek más irányt ad. Talán neki sikerült volna megmenteni a magyarságot attól a sorstól, amelynek bekövetkezése ellen egész életében olyan lankadatlan erővel dolgozott. Tisza bizonyára megsejtette az önmagában szunnyadó katonai képességeket. Egyetemi tanulmányainak elvégzése után a katonai pályát akarta választani. Ha ez megtörténik, a magyar haditörténelembe írja be a nevét. Ma végzetteljesnek mondhatjuk azt, hogy atyja ezt a nagy embert, a katonának született hőst polgári pályára térítette.

A magyarság tragikus sorsához kétségtelenül hozzájárult az, hogy legtehetségesebb fiai a volt monarchia idejében a katonai hivatást másodrangú foglalkozásnak tekintették. Az volt a nézet, hogy a magyar ifjúság a cs. és kir. hadseregben nem találja meg a kellő érvényesülés lehetőségét. Való az, hogy a régi hadsereg egyébként katonás szelleme túlerős egyéniségeket nehezen tűrt meg, vagy legalább is az erős magyar érzéstől bizonyos megalkuvást követelt meg. Így következett be az a különös szokás, hogy a katonanemzet tehetségesebb ifjúsága inkább a politikai pályán helyezkedett el.

Az önálló magyar hadsereg hiányával okadatolható ez a szokás magyarázza meg azt, hogy míg a magyarság minden, a létért vívott *önálló* nagy háborújában megtalálta vagy kitermelte a maga nagy hadvezérét, addig az osztrákokkal közösen vívott küzdelmekben a magyar hadvezéri tudás nem tudott méltó módon érvényesülni. Elég talán arra utalnunk, hogy a világháborút 7 „közös“ seregvezérrel (Conrad, Potiorek, Dankl, Böhm-Ermolli, Brudermann, Auffenberg, Frank) kezdtük és ezek között egyetlenegy magyar sem akadt.

Az alábbi közleményben Tisza Istvánnak az első, hadieseményekben legmozgalmasabb hadi év alatt — a háború kitörésétől a gorlicei csatáig — kifejtett „hadvezért“ ténykedéséből akarunk néhány különösen tanulmányozásra méltó esetet megvilágítani.

TISZA ISTVÁN a hadvezéri előrelátásnak már a világháború kitörése előtt feltűnő tanujelét adta, mikor 1914 július i-én a királyhoz intézett levelében a háború ellen állást foglalt. Hogy jól megértsük, nem ellenezte általában a Szerbia ellen való háborút, hanem csupán annak az adott időpontban való erőszakolását. Ezt azért tette, mert az 1914 nyarán fennforgó kölcsönös erőviszonyok alapján, minthogy sem Románia, sem Bulgária mellettünk való beavatkozására nem lehetett számítani, nem tartotta a monarchiát katonailag elég erősnek ahhoz, hogy egyidőben Oroszországgal és Szerbiával megmérkőzzék.

Ha az erre nézve legilletékesebb Conrad tábornok, vagy csak maga a külügyminiszter is ilyen józanul ítélte volna meg a kölcsönös erőviszonyokat, akkor 1914-ben a világháború nem tör ki. A háborút talán akkor sem lehetett volna hosszabb időre elodázní, de néhány évi időhaladék a monarchia védképességének sokat használhatott, mert éppen a Tisza István segítségével 1912-ben az általános katonapolitikai helyzet alapján kierőszakolt hadseregreform néhány év múlva már éreztette volna a hadiállomány jelentékeny (több százezer főnyi) növekedésében és a tüzérség szaporításában mutatkozó üdvös hatását. Az ellenség túlereje semmiesetre sem lett volna annyira nyomasztó, mint 1914-ben volt. Tiszának 1914 július i-én mindenesetre az volt a katonai megfontoláson alapult véleménye, hogy a mérkőzésre az időpont határozottan kedvezőtlen. Ebben kétségtelenül igaza volt. Ezért az említett nevezetes levélben a jó külpolitikustól is megkívánt hadvezéri bölcsesség nyilvánult meg.

Tudjuk, hogy Tiszát később háborúellenes álláspontjának feladására bírták. A háború kitört. Scholsem találjuk nyomát annak, hogy a polgári kormányzat a nagy haditervről, a haderők elosztásáról előzetes tájékozást szerzett volna. Ezen a téren a vezérkar szuverénül intézkedett. Bizonyítja ezt, hogy Tisza a háború kitörése után kénytelen volt a katonai helyzetről és a haditervről felvilágosítást kérni. Ezt meg is ígérték neki, de nyilvánvalóan nem kapta meg a kellő felvilágosítást. Tisza az első időben abban a meggyőződésben élt, hogy Szerbia ellen védekezünk és Oroszország ellen támadunk. Ez lett volna a természetes. Tisza egyik, augusztus 12-én kelt levelében írja is: „Délen defenzívában vagyunk ...“ Ezen a napon kezdődött meg délen az offenzíva! Hogy ez mennyire meglepte Tiszát, bizonyítja egy későbbi magánlevele: „Egészen bizalmasan mondvá, kár volt az offenzívát megkezdeni, engem is meglepett a dolog, mert előbb igen okosan megmagyarázták nekünk, hogy minden possibilis erőt északra koncentrálunk...“ Egészen természetes, hogy ez a titkolózás a vezérkar részéről, nemkülönben az a szerencsétlen mód, ahogyan a vezérkar a támadást tervezte, Tisza legszigorúbb, de jogos bírálatát hívta ki. Mikor az augusztusi kudarcról értesült, egyenesen a királyhoz fordult az alábbi, feltétlenül helyes javaslattal: „Ebben a komoly helyzetben sürgősen szükséges volna, ha Felsőged a legügyesebb hadvezéreink egyikét délen küzdő valamennyi csapatunk teljhatalmú parancsnokává kinevezni és neki parancsot adni méltóztatnék, hogy minden, a szerb főerő ellen rendelkezésre álló haderejét gyorsan összpontosítsa és a szerb támadást meghiúsítsa“. A javaslat lényege tehát a *védelem!*

Tisza ugyanekkor a külügyminiszter közbenjárását is kérte, nehogy a vezérkar a déli hadszíntéren további támadásokkal kísérletezzék, ami a legnagyobb hiba volna, hanem hogy a következő csapás minden erővel az oroszok ellen intéztessék. A szerb hadszíntér eseményei nyilvánvalóan annyira felháborították Tisza Istvánt, hogy két nappal később, augusztus 25-én újból a királyhoz fordult és a Száván át várható szerb betörés ellen (ami be is következett) határozottan körvonalazott eljárást ajánlt: „az alsó Drina mentén álló csapatok zöme gyülekeztessék központi állásba, hogy minden támadásnak idejében való visszautasítására alkalmazható legyen“.

Ez a gondolat teljesen ellentétben állt a vezérkar elgondolásával és azt fejezte ki, hogy a déli hadszíntéren levő csapataink ne tapadjanak a Drinához, ahol megbízhatóan csak Boszniát fedezhették, vagy ahonnan csak a Szerbia belsejébe vezető támadó hadműveletre indulhattak, hanem hogy csapataink vonassanak vissza valamilyen hátrább és kedvezően fekvő állásba, amelyből elsősorban a Szerémségbe betörő szerbekre intézhetnek ellentámadást. Katonai műkifejezéssel élve, Tisza bizonyára kezdettől fogva az „aktív folyóvédelmet“ tartotta helyénvalónak. Nézetét, illetve reményét kifejezi öccséhez augusztus 30-án intézett levele: „Most koncentrált állásban van ott olyan erő, amely minden szerb támadást teljes bizonyossággal verne vissza, de újabb offenzívát bajosan fog kezdeni addig, amíg a fődöntés be nem következik északon vagy Bulgária nem megy bele a harcba“.

Másképpen történt.

Tiszának a király elé terjesztett javaslata nem érte el a célt. Szerbia ellen — a Drina mentén — a hadvezetőség annyi erőt hagyott, hogy Potiorek másodszor is támadásra csábította magát. Az itt, kedvezőtlen irányban harcbanverett erőfelesleg hiányzott az északi hadszíntéren, ami északon is sok vereség okozója lett. Az események úgy délen, mint északon bebizonyították, hogy nem a vezérkar, hanem Tisza elgondolása volt a helyes.

Jellemző Tisza előkelő katonai gondolkozására, hogy a szerbiai kudarcokért nem kívánt megtorlást. Az augusztusi (első) hadjárat balsikeréért egészen helyesen nem Potioreket, hanem Conradot okolta, míg a második hadjárat után Potioreket nagy méltányossággal így ítélte meg: „Részemről teljesen elhibázottnak tartom azt az elméletet, hogy a parancsnok minden elhibázott hadjárat után elmozdítottassék. Igen sok esetben a szerencsétlen hadvezér meghagyása a vezérletben serkentőleg hat és a legnagyobb eredményeket hozza meg. A változás a parancsnokságban is sok hátránnyal jár, ha éppen egészen új ember kerül oda, aki sem a csapatokat, sem az ellenséget, sem pedig a terepet nem ismeri“.

Talán ha Tisza még a mozgósítás előtt betekintést szerezhet a haditervekbe és azokat a külpolitikai helyzet szerint módosíthatja, a háború első időszaka is másként, a mi fegyvereinkre nézve bizonyára szerencsésebben alakul.

Térjünk most át a fontosabb, északi hadszíntérre!

1914 augusztus második felében itt is megindultak a hadműveletek, amelyek szeptember elejéig oda fejlődtek, hogy Kelet-Galiciában,

a San folyó mellől észak felé előretörő balszárnyunk (balról az 1., jobbról a 4. sereg) orosz földön, Krasniknál és Komarownál győzelmet aratott, míg a keleti irányban bevetett jobbszárnyunk (balról a 3., jobbról a 2. sereg) Lemberg-től keletre két vereséget szenvedett és feladta Lemberg-et is. Ebben az egyszerűnek igazán nem mondható hadihelyzetben Tisza István szeptember 3-án a külügyminiszterhez levelet intéz és ebben klasszikus egyszerűséggel megmondja, hogy mi volna a leghelyesebb katonai rendszabály: „A katonai helyzet a Lemberg-nél beállt kedvezőtlen fordulat dacára egyáltalában nem rossz. A győzelmes Auffenberg-féle (4.) sereg jelenléte Lemberg-től északra feltétlenül éreztetni fogja nyomását az orosz jobbszámra és biztosítani fogja a 2. és 3. sereg retablírozását. Ha az oroszok az említett seregek ellen nyomulnak, oldalukat és hátukat kiteszik Auffenberg lökésének és igen kínos helyzetbe kerülhetnek. Azt vélem tehát, hogy a további orosz támadásokat jó katonai állásban várjuk be és a német segítség közeledő időpontját várjuk meg. Nincs nagy jelentősége annak, ha ez az állás kis távolságban Lemberg-től nyugatra fekszik“.

Ebben a rövid fogalmazásban Tisza István az egész helyzetet hadvezérnél is szokatlan éleslátással felöleli. Tisza látja a lényegét, nevezetesen, hogy az orosz tömegeket magunkra vontuk, nyert és veszített csaták között a németekkel szemben vállalt feladatot tehát megoldottuk, további támadásnak a túlerő ellen helye nincs, mert tönkremehetünk, mielőtt a német segítség jön, ezért a németek csatlakozását jó védőállásban (Lemberg-től nyugatra) kell megvárni, aztán hogy az Auffenberg-féle sereg jelenléte (de nem mindenáron való támadása) elegendő ahhoz, hogy a 2. és 3. seregnek könnyebbülést szerezzen, mert az oroszok nem utóbbi seregeket fogják követni, hanem Auffenberg ellen fognak arcot fordítani.

Milyen egyszerűnek és világosnak látszik ez. És milyen kár, hogy Tiszának ez az egyszerű, természetes haditerve nem valósult meg! Mert mi történt? Conrad nem várta be sem a oroszok támadását, sem a németek beérkezését, hanem az Auffenberg-féle sereget igen merész hadi manőver alkalmazásával — északról dél felé való fordításával — támadásra rendelte ama orosz tömegek ellen, amelyek elől a 2. és 3. sereg Lemberg feladása után visszavonulóban volt. Ezek az orosz tömegek — az orosz főerő — azonban már ekkor beszüntették a 2. és 3. sereg üldözését, ahogyan ezt Tisza különös ösztöne előre megérezte, és Rawaruska környékén Auffenbergre vetették magukat. Hiába fordult ekkor vissza a 2. és 3. sereg is, hogy Lemberg felé újból előretörjön, a kifejlődött nagy csatában döntő vereséget szenvedtünk. Óriási veszteségek között kellett valamennyi seregünket a Sanon is túl, Nyugat-Galiciába visszarendelni.

Nem akarjuk azt állítani, hogy Tisza sokkal józanabb terve a győzelmet meghozza, de bizonyos, hogy azt a nagy döntő csatát, amelyben a támadó szerepét Tisza elgondolása szerint az oroszoknak kellett volna megjátszania, aránytalanul kevesebb anyagi és erkölcsi veszteséggel ússzuk meg és legrosszabb esetben is, ha visszavonulásra kényszerülünk, a San mögött megállhatunk.

Érdemes megemlíteni, hogy Tisza a vázolt haditervet a király személye körüli miniszterhez szeptember 4-én telefonice is eljuttatta: „Auffenberg győztes seregének úgy kell a grodeki vonalon visszavonult seregünkkel kooperációt keresnie, hogy ezeket támadó orosz sereg jobbszámát oldalban és hátban fenyegetse. Akkor az orosz támadás lehetetlenné válik.

Mindez mutatja, hogy Tisza állandóan foglalkozott a hadi helyzettel, arról egészséges gondolatai voltak és hogy ezeket olyan tényezőknél helyezte el, amelyektől remélte, hogy a királyhoz és ennek útján a vezérkarhoz is eljutnak. De Tisza idézett elgondolása még mást is elárul. Nevezetesen azt, hogy a Lemberg körül tervezett csata felől előzetesen nem tájékoztatták, jóllehet megígérték neki, hogy a tervezett hadműveleteket tudomására hozzák. Mert szinte bizonyosra vehető, hogy ha Tisza idejében tudomást szerez Conrad merész s a haderő harcképességét, sőt létét kockáztató csatatervéről, az ellen felszólt volna már csak azért is, mert ezt a támadó csatát az általános hadihelyzet egyáltalában nem kényszerítette ki, sőt az éppen az óvatos hadviselés mellett szólt. A leMBERGI csatavesztést hadseregeink sohasem tudták többé kiheverni. Itt pusztult el hadaink színe-java, a hadsereg itt veszítette el támadásainak frissességét.

Még ha megengedjük is, hogy a monarchia komplikált szervezetenél fogva igen nehéz feladat volt a hadvezetés és a külpolitika egységét helyreállítani, mikor a legfelsőbb vezetésben a király katonai irodája, a nagy vezérkar, a külügyminiszter és utóbbinak cselekedeteiért felelős két miniszterelnök is, háború esetére pontosan körülírt hatáskör nélkül, osztozkodott, mégis az ilyen nagy horderejű hadműveleti lépés előtt a külpolitikáért felelős egyének véleményét meg kellett volna hallgatni. De nagyon nehezen lehetett a hallgatag, zárkózott, csalhatatlan katonai szaktekintély hírében álló Conradot jó együttműködésre bírni, amint ezt Tiszának a király személye körüli miniszterhez intézett egyik levele elárulja. Ebben a levélben Tisza elismeri Conrad képességeit, nem túlszigorú kétségtelen hibáival szemben, de egyben megállapítja: „szerintem hiba az is, hogy a kilátások felől nem tájékoztat bennünket kellőleg, de ebbe — most nem akarván konfliktust előidézni — beletörődtem, azt azonban követelnünk kell, hogy a megtörtént tényeket leplezetlenül tudassa velünk..

Egyébként Tisza iparkodott Conradot minden vonatkozásban segíteni. Támogatta a németekkel felmerült vitákban. Feltehető, hogy Tisza azért adta fel háborúellenes álláspontját, mert német oldalról megígérték neki, hogy Németország teljes erővel a monarchia segítségére siet. Tisza kétségtelenül számított arra, hogy a németek kezdettől fogva megfelelő nagy haderőt alkalmaznak az orosz hadszíntéren. Látnia kellett azonban, hogy a német hadvezetés ezt a hadszíntért a mi rovásunkra elhanyagolja. Elég ha erre nézve a bécsi német nagykövethoz november 5-én intézett levelére utalunk, amelyben ez áll: „de senki sem gondolhatott arra, hogy mi a német hadsereg megfelelő közreműködése nélkül Oroszországot legyőzhetnénk. Most mindenekelelt arról van szó, hogy az erőviszonyokat a keleti hadszíntéren javítsuk...”

TISZA ISTVÁN BEAVATKOZÁSA az északi hadszíntér küzdelmeibe egy ízben valóságos előnyökkel járt. Ez akkor volt, mikor Conrad, miután az orosz tömegeket 1914 végén a „limanovai csata“ néven összefoglalt harcokban Krakkó előtt és a Kárpátok gerincén megállásra bírta, 1915 elején a Przemysl felmentésére irányuló téli hadműveletet a Kárpátokon át megtervezte. Jegyezzük meg mindjárt, hogy ennél a tervnél a külpolitikai megfontolások másodrangú szerepet játszottak. Ezt látta meg Tisza, mikor 1915 január 15-én Frigyes főherceghez fordult azzal a javaslattal, hogy Przemysl felé támadó arcvonalunk jobbszánya erősíttessék meg. Ezt megindokolta a külpolitikai helyzettel: „Románia válaszüton áll és a közvetlenül következő hetekben fog magatartása felől dönteni. Elhatározására kétségtelenül nagy és kedvezőtlen hatást fog gyakorolni, ha hamarosan nem jutunk abba a helyzetbe, hogy Bukovinában (vagyis a szélső jobbszárnyon) újból előnyomulunk...“

A következő napon (január 16) ezt az eszmét diplomatikusan, de határozottabb alakban felveti Conrad előtt is. Újból felhívja Conradowat, hogy a katonai helyzetről, a hadvezetőség szándékairól és kilátásairól tudósítsa (ami azt bizonyítja, hogy Conradowat e tekintetben gyakran kellett sarkalni), majd a haditerv szerkesztésére nézve az alábbi javaslattal él:

„Bukovinából való visszavonulásunknak a katonai fontosságot messze felülmúló politikai jelentősége van. Éppen az a körülmény zsákmányoltatok ki teljes tehetetlenségünk bizonyítására, hogy ott viszonylagosan kevés orosz haderő áll... Azt mondják Bukarestben, hogy már egészen letörtünk, ha bukovinai fajtestvéreiket néhány ezer kozáktól nem tudjuk megóvni. Ha még az oroszok betörése Erdélybe is sikerül, úgy ez Romániát rögtöni beavatkozásra, Bulgáriát pedig az antant vizeibe való evezésre bírhatja. Ezek oly mozzanatok, amelyeket hadvezetőségünknek kell ismernie és elhatározással megfontolnia, bizonyára nem azért, hogy a főcélt feláldozza, hanem hogy a döntő hadműveleteket oly módon vezesse, hogy ezek a hátrányok és veszélyek is elkerültessenek I..

A hadihelyzet megítéléséhez szükséges tudnunk, hogy Conrad ezt a felmentő hadműveletet a duklai horpadáson át Boroevic seregével és ettől jobbra, Ungvár és Munkács irányából, Linsingen vegyes (magyar-osztrák-német) seregével, azaz bár a legrövidebbnek látszó úton, de a várható legnagyobb ellenállás irányában tervezte. Linsingen arcvonalától jobbra, a szélső jobbszárnyon, Máramarosban Pflanzler-Baltin tábornok népfölkelői álltak, akik előzőleg Bukovinát feladni kényszerültek és bizonyára képtelenek lettek volna azt a maguk erejéből visszafoglalni. Conrad itt nem is akart nagyobb haderőket alkalmazni.

Tisza István vázolt közbelépésére azonban, ahogyan ezt az osztrákok hivatalos világháborús műve is megállapítja, Pflanzler-Baltin a szerb hadszínterről két tábori hadosztálynyi megerősítést kapott azzal a feladattal, hogy a támadásban a balszámnyal Kőrösmező felől Stanislau felé, a jobbszámnyal Bukovinán át vegyen részt. Conrad tehát a haditerv megállapításánál a külpolitikai helyzetből eredő követelményeket Tisza fellépésére most figyelembe vette.

A legérdekesebb a dologban az, hogy a következő nagy téli hadműveletnek egyetlen vigasztaló mozzanata Pflanzler-Baltin seregének szép működése volt. Míg a többi, erősebb sereg támadása már a Kár-

pátokban megrekedt, azaz a tisztán katonai megfontolásra alapított hadművelet kudarcot vallott, addig Pflazer-Baltin csapatai átkeltek a hegységen, elfoglalták Stanislaut, Czemowitzot és a Dnjeszterig hatoltak, miközben 60.000 foglyot ejtettek. Bukovina visszakerült és 1916 nyaráig a birtokunkban maradt. Románia addig nem is fogott ellenünk fegyvert. Mikor aztán 1916-ban a luck-oknai csata kapcsán Bukovinát újból elvesztettük, Románia is reánk támadt.

Gondoljunk most arra, hogy miként zajlott volna le a nagy felmentő hadművelet, ha annak megtervezését Tisza István grófra bízzák. Valószínű, hogy ő jobban összeegyeztette volna a külpolitika következményét a katonai lehetőséggel. Ezért majdnem bizonyos, hogy Tisza, a „hadvezér“, a főerőt a jobbszámyra helyezi, amely ebben az esetben nemcsak legázolja a szemben álló gyenge orosz arcvonalt, hanem elég ereje lett volna ahhoz is, hogy a Dnjeszter elérése után, annak mindkét partja mentén Przemysl felé előretörjön és ezzel megnyissa kárpáti arcvonalunk többi részeinek is az északnak vezető utat. A valóságban Pflazer-Baltin nem volt elég erős ahhoz, hogy ezt véghezvigye és amikor Conrad mégis — Stanislau elfoglalása után — Przemysl irányába fordította, orosz túlerőre talált és ezen megakadt.

Különösen figyelemreméltó Tisza javaslatánál az, hogy a jobbszámy megerősítésénél nemcsak külpolitikai megfontolásokra utalt, hanem arra is, hogy támadásunk a legcsekélyebb ellenállást Bukovinán át találhatta. Conradhoz írt levelében ezt a katonailag fontos körülményt kétszer is megemlítette.

Az erős jobbszámy gondolata Tiszánál visszatér még a kárpáti nagy csata befejezése után is. Április 16-án, mikor a Kárpátokban dúló küzdelmek elcsendesülni látszottak, de egyben még a román beavatkozás helyrehozhatatlan következményekkel járhatott, Tisza Conradhoz fordul és felveti az eszmét: „Talán Románia a mozgósítás kezdetén ultimátum elé állítható és (a megfelelően megerősített) Pflazer-Baltin által legázolható volna.“ Vájjon nem ez lett volna a román veszély legcélzerűbb, legötletesebb elhárítása? Május i-én, közvetlenül a gorlicei áttörés előtt, Tisza katonai emlékiratot küld Conradnak, amelyben a következőket írja: „Romániában a mozgósítás és a felvonulás talán ennek az országnak közelében lévő haderőink meglepő behatolása útján megzavarható és Bulgária a beavatkozásra készíthető volna.“ Nyilvánvaló, hogy Tisza azokra a haderőinkre gondolt, amelyek Bukovina felől román területre törhettek. Ezek a haderőink csakis erős jobbszámyunkról voltak vehetők.

Sajnos, hogy hadvezetőségünk Tisza eszméjét a gorlicei győzelem után nem valósította meg. A lehetőség megvolt. De minthogy nem ragadtuk meg, Romániával egy évvel később, sokkal kedvezőtlenebb viszonyok között kellett leszámolni.

TISZA ISTVÁN már az 1914. évi hadműveletek megkezdése előtt állandóan foglalkozott az Olaszország és Románia ellen foganatosítandó katonai rendszabályokkal, abban a szilárd meggyőződésben, hogy ez a két állam feltétlenül ellenünk támad, ha bennünket a hadiszerencse cserbenhagy.

Kezdetben Olaszország ellen a védelmet tartotta helyénvalónak, míg Romániát hadisikereink útján akarta a mi oldalunkra vonni, bár, mint fenntebb vázoltuk, Románia meglepő legázolását is fontolóra vette, mielőtt annak katonai előfeltételei kialakultak.

Ez a két állam sok gondot okozott neki. Már 1914 augusztus 10-én a külügyminiszterhez fordult: „A két vezérkari főnök (Moltke és Conrad) gondoljon ki Olaszország ellen valamilyen kombinált felállítást, ami legalább a betörő hadsereg oldalait és hátát veszélyeztetheti.“ Érdemes megemlíteni, hogy Conrad a német hadvezetőség előtt ugyanezt a gondolatot vetette fel, mikor azt ajánlotta, hogy az olaszok Laibach irányában beengedtesse, hogy aztán azokat a mi hadaink, német segítséggel, bekeríthessék. Bizonyos, hogy az olasz támadás kivédésének ez lett volna a leghatásosabb alakja. Sajnos, a németek az olaszok ellen csak akkor segítettek meg bennünket, mikor már tizenegy csatában az Isonzo mellett majdnem egészen elvéreztünk.

A román veszélyt Tisza katonai alapon Burián miniszterhez 1914 október 14-én intézett levelében igen találóan ítélte meg: „Abban ő Felségének igaza van, hogy ha megverjük az oroszot, nem fognak a románok megtámadni, akár 2, akár 40 zászlóaljunk van Erdélyben. Ha pedig teljesen megvernek az oroszok, akkor reánk vetik magukat. Csak azt nem veszi figyelembe Ő Felsége, hogy van középút is. Váltakozó szerencsével, végleges eredmény nélkül folyhat a küzdelem az oroszokkal és ennek fordulatai között“ fordulhatnak a románok ellenünk. Tisza itt is fején találta a szeget. Az oroszok ellen vívott küzdelem két esztendőig folyt váltakozó szerencsével, míg aztán 1916 nyarán, reánk nézve a legkedvezőtlenebb helyzetben, mikor Erdély teljesen védtelenül állt, bekövetkezett a román betörés. Mennyivel jobb lett volna, ha Conrad 1916 elején a tiroli offenzíva helyett a románokat intézi el!

Az 1915 május i-én kelt, már említett emlékiratban Tisza az olasz-román támadás esetére Conradnak figyelemreméltó haditervet ajánlt, ama megfontolás alapján, hogy az olasz támadást feltétlenül rögtön követi a román beavatkozás, amely kettős támadásnak a monarchia csak akkor tud ellenállani, ha a németekkel együttesen már most megteszi a kellő ellenrendszabályokat. Ezeket ekként foglalja össze: „Az oroszok ellen, valamint Franciaországban és Flandriában azt a minimumot kell visszahagynunk, ami nekünk a szívós és az ellenség számára veszteségteljes védelmet lehetővé teszi, míg minden rendelkezésre álló erővel idejében az új ellenségekre kell vetnünk magunkat“, mert ahogy Tisza tovább mondja: „kötelességünk a dolgok pesszimista fejlődésével is szembenézni, a kitérés e problémák elől struccpolitika volna...“

Tisza terve bizonyára gyökeres eredménnyel végrehajtható lett volna. A másnap megkezdődött gorlicei csata nagy sikere megszerezte a megvalósítás előfeltételét: csapatok felszabadítását az új hadicélokra. Ha ugyanis a két hadvezetőség a gorlicei nagy győzelem után a hadakat a Visztula—San—Dnjeszter vonalának, esetleg a Bug folyónak elérésekor megállítja, azaz nem folytatja az oroszok üldözését a magunk végkimerüléséig, ami mint ismeretes, Rowno előtt a mi részünkre súlyos

kudarccal járt, ha tehát a két hadvezetőség a felszabaduló haderőket idejében részben Olaszország, részben Románia ellen fordítja, ez a két ellenfél már 1915 őszén elintézhető lett volna, amely esetben Szerbia is elveszti jelentőségét.

Tekintetbe kell vennünk, hogy a gorlicei diadal bármennyire is gyönyörű haditett volt, nem eredményezhette az oroszok helyrehozhatatlan vereségét, mert az orosz tömegek visszavonulási útja az áttöréssel nem volt elvágható. Ehhez a szárnyakról, azaz Bukovina és Kelet-Poroszország felől kellett volna az oroszok bekerítésére kettős támadást intézni. A gorlicei csata nem is ilyen bekerítési céllal terveztetett. A Kárpátokban küzdő arcvonalunk tehermentesítését célozta s ezt a célt teljes mértékben rövid idő alatt el is érte. Ezután már a hadicél érdekében nem volt szükséges az oroszok további visszaszorítása, akik végül egészen Moszkváig is hátramehettek, anélkül, hogy ezzel a hadviselésből kikapcsolódtak volna. Azt kell gondolnunk, hogy Tisza már közvetlenül a gorlicei diadal után tartott attól, hogy a hadvezérek a hátráló ellenség után rohannak és elfelejtkeznek a monarchiát más irányokból fenyegető veszélyekről. Hogy mennyire józanul ítélte meg Tisza a hadihelyzetet, jellemző a gorlicei győzelem (május 2) után tett nyilatkozata: „A mai győzelmi hír hatása annyiban rossz is lehet, hogy Olaszországot a támadás meggyorsítására bírhatja...”

Május 9-én Czemin követnek a gorlicei diadal kapcsán így ír: „Ha a siker az oroszok ellen valóban oly szépen kifejlődik, ahogyan ez remélhető, akkor abban a helyzetben leszünk, hogy az olaszokat és a románokat is megverhetjük. Természetesen az oroszokkal szemben azonnal védekezésre szorítóknánk és minden erővel az olaszokra és a románokra vetnénk magunkat...”

Ezt Tisza így gondolta, mert már akkor így vélte a diadal külpolitikai kiaknázását helyesnek. Nem akarta feltételezni, hogy a hadvezérek az oroszok végleges leverésére gondolnak, amit Tisza az adott esetben nyilván katonai és politikai lehetetlenségnek vélt, eltekintve attól, hogy ez a törekvés más hadászati irányok elhanyagolásával járt.

Eszmemenetét mutatja Conrádhoz május 18-án intézett sürgönye: „Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy Olaszország néhány napon belül ellenünk támad. Az oroszok felett aratott győzelmünk következtében remélhető, hogy ezt Románia rögtöni beavatkozása nem követi, úgyhogy az olaszok ellen való erélyes fellépéssel a Balkánon levő helyzetet befolyásolhatjuk...” Ebből a sürgönyből azt lehet kiolvasni, hogy Tisza ekkor az olaszokkal szemben nem passzív védelmet, hanem erélyesebb katonai lépést: támadást várt. Ezt ugyan szószerint nem mondta ki, de bizonyára ezt kívánta a hadvezetőségnek szuggerálni. Egyidejűleg közölte ezt a sürgönyt a külügyminiszterrel, hogy ennek segítségére legyen, ha „a katonák a döntő fontosságú politikai nézőpontokat” elhanyagolnák, ami alatt az olasz, román és a balkáni irányokra kívánt utalni.

Ma már látjuk, hogy Tiszának igaza volt. A vezérkar az orosz hadszíntéren valóban kalandos célokat követett, ami Rowno előtt megbosszulta magát. Az orosz hadjáratot 1915-ben balesettel fejeztük be és ennek következtében nem lehetett Romániát a mi oldalunkra

csábítani vagy végleg elintézni, Olaszország ellen nem lehetett támadólag fellépni, sőt még Szerbia ellen sem lehetett 1915 őszén annyi csapatot állítani, amennyit a monarchia katonai presztízsének helyreállítására a Balkánon megkövetelt.

AZ ELSŐ HADI ÉVRŐL felsorolt adatok elegendően bizonyítják, hogy Tisza István a külpolitika és a hadvezetés összeegyeztetésére minden alkalmat megragadott. Ennél a törekvésénél a hadihelyzeteket olyan bámulatraméltó ítélőképességgel bírálta el, hogy az a legszakértettebb vezérkari tisztnek is becsületére válnék.

Ott, ahol Tisza hozzászólását, mint például a kárpáti téli offenzíva tervezése alkalmával tett javaslatát, figyelembe vették, a siker nem is maradt el. Pflanzner-Baltin seregének szép eredményeiben az említett téli hadjárat alatt Tisza István grófnak döntő része volt.

Ahol Tisza véleményét nem értékelték kellően vagy javaslatát nem fogadták el, ott az események igazolták őt. Pedig ő a részletes hadihelyzeteket nem ismerhette, mert nem közöltek vele minden adatot, amiért ismételen fel is szólalt. Nehezítette a helyzet megítélését az is, hogy a vezérkar a kellemetlen részleteket, különösen azokat, amelyekben ludas volt, elhallgatta vagy szépítette, amire Tisza leveleiben van adat, a kedvező eseményeket pedig megérthető és megbocsátható okokból talán túlságosan is kidomborította. Nem volt tehát teljes a kép, amelynek alapján Tisza katonai javaslatokat tett vagy hadvezetési gondolatokra jutott. Annál feltűnőbb az a képessége, hogy mégis felismerte a lényegét. Hadvezérnek született!

Ami a tanulságot illeti, amit Tisza István katonai tartalmú levelezéséből le kell vonnunk, az megerősíti a régi elméletet: az eszményi hadviselés fontos előfeltétele, hogy a külpolitika és a hadvezetés egy kézben legyen, úgy amint ez volt az eset a mi történelmünkben Mátyás királynál, vagy a világtörténelemben Napóleonnál, mert ez biztosítja legjobban a külpolitikai céloknak a megvalósításukra rendelkezésre álló erővel való összeegyeztetését, feltéve hogy ezt a kettős hatalmat egy kézben tartó személy a megfelelő kettős képességgel bír.

De minthogy az alkotmányos országokban a kettős szerep betöltését két személyre kell bízni, elengedhetetlen, hogy a külpolitikus ismerje a hadsereg teljesítőképességét, mert csak ebben az esetben mérheti külpolitikája célját a hadsereg erejéhez. Legyen az erőviszonyokkal tisztában, mert különben politikája nem lehet józan.

A világháború kitörése előtt a monarchia vezetői közül az erőviszonyokat csak Tisza értékelt helyesen. A háború kitörése után pedig ő volt az, aki a hadsereg erejéhez mérten iparkodott annak külpolitikai feladatait megszabni. Mindenesetre kevesebbet követelt a hadseregtől, mint a vezérkar. Hogy mennyire igaza volt, azt a hadi események bizonyították be.